

KADER - ENGELLİLİK İLİŞKİSİNE KELAMİ BİR YAKLAŞIM

İsmail BULUT*

ÖZ

Engellilik hayatın gerçek olgularından biridir. Engelliliğin nedenlerine ilişkin veriler incelendiğinde, insanı aşan etkenler olduğu gibi, insan kusurlarından kaynaklanan etkenlerin hiç de azımsanmayacak sayıda olduğu görülür. Toplumda var olan sosyal, psikolojik ve diğer faktörlerin de etkisiyle, genelde engellilik kadere ve Tanrıya bağlanmaktadır. Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, engelliliğin kabullenilmesi ve başa çıkmada kader bir araç olarak görülmektedir. İnsanların kader anlayışları engelliliğe bakışını doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmada engelliliğin nedenleri üzerinde durularak, özellikle insandan kaynaklanan nedenlerin kadere yüklenmesinin sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Engellilik olgusunun kader inancıyla ilişkisi kelami açıdan irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kader, Engellilik, Dini Başa Çıkma

ABSTRACT

A Theological Approach to Destiny - Disability Relationship

Disability is one of the real phenomena of the life. When analyzed data on the cause of the disability, as well as factors beyond the human, there are also factors caused by him. With the influence of social, psychological and other factors in the society, the disability is usually connected to the destiny and the god. In the studies of psychology of religion, the fate is seen as a tool about the acceptance of disability and coping with it. Understanding of destiny of humans determines the perspective of disability.

In this study, with emphasis on the causes of disability, especially it has been aimed to reveal the results of installing on the fate of the reasons caused

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ismail.bulut@atauni.edu.tr

by humans. The relationship with disability and fate has been studied in terms of theological belief.

Keywords: *Fate, Disability, Religious Coping*

İnsan, Allah'ın varlığının farkında olarak, evrenin düzeni ile uyum içinde, kendisine verilmiş yeteneklerini gerçekleştirdiği sürece hayatını anlamlı hale getirmiş olmaktadır. Bununla birlikte birey, insan olmanın önemli bir değer olduğunu fark ettiği andan itibaren kendini gerçekleştirebilmektedir. İnsan hayatta kendisinden ve çevresinden kaynaklanan sorunlarla karşılaştığında, bunları kader olarak algılaması geçici bir huzur getirirse de gerçekte onlarla mücadele ettiği sürece başarıya ulaşabilmektedir.

Engelliliğin ortaya çıkmasında birçok etken bulunmaktadır. Tüm etkenleri elbette insana bağlamak mümkün değildir. İnsandan kaynaklanan etkenlerin engelliliğin ortaya çıkmasında önemli katkısı olduğu ve bunun ilahi kadere yüklenmesinin teolojik açıdan mümkün olmadığı görülmektedir.

Teolojik açıdan değerlendirmede bir mihenk taşı olması nedeniyle kader anlayışı, engelliliğe bakışı da belirlemektedir. Bu çalışmada, insana veya ilahi kadere aidiyeti açısından engelliliğin nedenleri ortaya konulmuş ve insan kaynaklı nedenlere vurgu yapılmıştır. Müslüman toplumlar farklı kader anlayışlarına sahiptir. Bu bağlamda kader-engellilik ilişkisi kelami açıdan irdelenmeye çalışılmıştır.

Engellilik ve Ortaya Çıkma Nedenleri

Engelliliğin literatürde çok değişik tanımlarına rastlanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde engelli, "Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal hayatında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan oluşan herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar"¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Engelli kelimesi, genelde hareket kabiliyetini tam olarak gerçekleştiremeyen bireyi tanımlamaktadır. Buna göre, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle, bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş normal hayatın gereklerine uyamayan kişilerdir.² Aslında bu tanım neredeyse insanların genelini kapsamaktadır. Çünkü engellilik doğuştan ya da sonradan yaşanan bir hastalık veya kaza sonucu ortaya çıkan bir işlev bozukluğundan kaynaklanıyor olabilir. Hareket yeteneğinin kısıtlı olması, bir engellilik

1 Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, *Özürlüler İle İlgili Mevzuat*, Ankara, 2002.

2 Öztürk, Mustafa, *Türkiye'de Engelli Gerçeği*, MÜSİAD Cep Kitapları, İstanbul, 2011, s. 17.

olarak değerlendirilirse engelsiz insanın olmadığı söylenebilir. Engellilik daha ziyade günlük hayata katılmayı engelleyen, fiziksel işlevlerdeki bir sınırlılık hali olarak değerlendirilmelidir. Gerçekte önemli olan, bazı işlevlerin yerine getirilmesinde karşı karşıya kalınan bir fiziksel sınırlılığın olması değil, bunları “kompanse” edecek destek sistemlerinden yoksun kalmaktır. O halde engellilik çoğu zaman büyük değişkenlik arz eden, başka bir deyişle nerede ve nasıl karşılaşıcağınıza bağlı olarak sonuçları değişen bir durumdur.³

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ile müşterek olarak 2002 Aralık ayında yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur. Buna göre ülkemizde 8.431.937 kişi özürlü olarak hayatını sürdürmektedir. Bu oranın %7.092'sini erkekler, %5.022'sini de kadınlar oluşturmaktadır. Bu oranın dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. (Tablo 1)⁴

Tablo 1. Engel Grubuna Göre Dağılım

<i>Engel Grubu</i>	Engelli Sayısı
<i>Dil ve Konuşma</i>	52.286
<i>Görme</i>	281.604
<i>İşitme</i>	210.531
<i>Ortopedik</i>	420.964
<i>Ruhsal ve Duygusal</i>	220.679
<i>Süreğen Hastalıklar</i>	1.025.579
<i>Zihinsel</i>	562.319
TOPLAM	1.869.521

Ülkemizdeki engellilik oranının yüksek olmasındaki en büyük etken, özür- lülüğün önlenmesi ve erken tanısı konusundaki çalışmaların yeterli olmayışıdır. Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre özür nedenleri arasında doğuştan özür lülük yaklaşık %34 olarak bildirilmiştir. Bu oran içerisinde doğum öncesi nedenlere bağlı özür lülük önemli bir yüzdeye sahiptir. Özür türü açısından bakıldığında, ortopedik (%73.30), görme (%76.32) ve işitme özür lülerde (%67.10) sonradan özür lü olanların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 2).⁵

3 Karaca, Kasım, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Kasım 2002.

4 Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, DİE, Ankara, 2009, s. 25.

5 DİE., *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, s. 26.

Tablo 2. Özrün Ortaya Çıkış Zamanı

	Doğuştan	Sonradan	Bilinmeyen
<i>Ortopedik özürlü</i>	23.91	73.30	2.79
<i>Görme özürlü</i>	20.41	76,32	3,27
<i>İşitme özürlü</i>	29.49	67.10	3,41
<i>Dil ve konuşma özürlü</i>	46.63	50.16	3.21
<i>Zihinsel özürlü</i>	47.92	49.89	2,19
Toplam	33,67	63,35	2,97

Doğuştan özürlü üç faktörden kaynaklanmaktadır: Bunlar genetik sorunlar (genetik ve kalıtsal bozukluk ile kan uyumsuzluğu), hamilelik sırasında yaşanan sorunlar (annenin kullandığı ilaçlar, geçirdiği hastalıklar ve yetersiz/kötü beslenmesi) ve doğum sırasında yaşanan sorunlardır (doğum travması, doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması).

Doğuştan özürlü olanlarda, özrün nedenini bilmeyenlerin oranı tüm özürlülerde %50'lere yakın bir orandadır. Bu durum doğuştan özürlü olanların özürlü nedeni konusunda bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Doğuştan özürlü nedenini bilmeyenlerin oranı, tüm özürlülerde kırsalda daha yüksektir. Ortopedik ve işitme özürlülerde doğuştan olan özürlü nedenini bilmeyen kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir.

Genetik nedenlerden özürlü olanların oranı tüm özürlüler içerisinde en yüksek düzeydedir. Genetik nedenlerden sonra tüm özürlülerde ikinci sırada doğum sırasında yaşanan sorunlardan kaynaklanan nedenler gelmektedir. Her iki nedende de kentteki oranın kırsaldan, kadınlardaki oranın da erkeklerden daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Tablo 3).⁶

6 DİE., *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, s. 26.

Tablo 3. Doğuştan Olan Özrün Nedeni

	Toplam	Ortopedik	Görme	İşitme	Zihinsel
<i>Genetik ve kalıtsal bozukluk</i>	20,76	16,96	23,42	19,74	22,91
<i>Kan uyumsuzluğu</i>	5,54	3,76	5,38	6,45	6,56
<i>Doğum travması</i>	6,76	9,73	4,75	6,03	6,52
<i>Doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması</i>	5,51	6,11	4,2	1,35	10,36
<i>İnmenin hamileliği sırasında kullandığı ilaçlar</i>	2,14	2,53	2,3	1,6	2,14
<i>Annenin hamileliğinde geçirdiği hastalıklar</i>	3,81	3,31	4,19	4,41	3,33
<i>Annenin hamileliğinde yetersiz/kötü beslenmesi</i>	1,86	2,04	2,11	1,03	2,26
<i>Bilmiyor</i>	53,63	55,56	53,64	59,39	45,91

Günümüzde oldukça ileri düzeye ulaşan genetik bilimi, genlerde var olan ve kuşaklara aktarılan bozuklukları saptama yolunda çok büyük adımlar atmıştır. Ancak gen üzerindeki hastalığa veya engellilik haline neden olabilecek sorunun bertaraf edilmesi tam anlamıyla başarılammıştır. Genetik bozukluklar hariç, diğer nedenlerin çoğu kontrolü sağlanabilir durumlardır.⁷

Genetik nedenler dışında insanlar, her ne kadar sağlıklı hayat sürseler de hayatları boyunca pek çok risk ile karşılaşmaktadırlar. Bu risklerin gerçekleşmesi durumunda da çok büyük oranda engellilik hali ortaya çıkabilmektedir. Sonradan oluşan engellilik nedenleri arasında yer alan öğrenme, anksiyete⁸ ve iletişim bozuklukları gibi yaygın gelişimsel bozukluklar, tıbbi açıdan hastalık olarak kabul edilmektedir. Bu gruba giren engellilik nedenlerinin bir alt grubunu kazalar oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar iş kazaları, meslek hastalıkları ve ev kazalarının %80-90'ının insani nedenler, %10-20'sinin ise çevre koşullarından kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca kazanılmış engellilik

7 Güler, Esmâ K., *Tıbbi Ortamların ve İlişkilerin Engelli Kişilere Uygunluğunun Etik Yönden Değerlendirilmesi*, Adana, 2005, s. 16-18.

8 Anksiyete tanımlanması zor bir korku ve endişe duygusudur. Bu duyguya vücutla ilgili birtakım duyumlar eşlik edebilir. Göğüste sıkışma, kalp çarpıntısı, terleme, baş ağrısı, midede boşluk duygusu ve hemen tualete gitme gereksinmesinin doğması gibi duyumlar örnek olarak verilebilir. Huzursuzluk, dolanıp durma isteği de sık görülen belirtilerendir. (Neşe Kocabaşoğlu, "Stres ve Anksiyete", <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/47/4719.pdf>) (17.03.2015).

nedenleri arasında meslek hastalıkları ve diğer hastalıklar da yer almaktadır. Ülkemizde meslek hastalıkları da önemli engellilik nedenlerindedir. Bunların yanı sıra çevresel kirlenme ve doğal afetler de engelliliğin oluşmasında önemli nedenler arasında sayılmaktadır.⁹

Yapılan araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır ki, engellilik insan iradesi üstünde olduğu gibi, insan kusurlarından da ortaya çıkmaktadır. İnsandan kaynaklanan etkenlerin oranı ise nedeni bilinmeyen etkenler kategorisinden daha yüksektir. Bu nedenle insandan kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkan engelliliğin toplumda ilahi kaderle ilişkilendirildiği görülmektedir. Toplumun kader anlayışı engelliliğe bakışını temelden etkilemektedir. Bu yüzden kader anlayışlarını irdelemek engelliliğin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

İslam Kelamında Kader Anlayışları

Kader kelimesi sözlükte, ‘bir şeyi ölçmek, güç yetirmek, önceden takdir etmek, tasarlamak, tahmin etmek, ölçerek takdir etmek ve tayin etmek, kudret ve rızkı daraltmak’ gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ Kur’an’da ise, ‘ölçü ve miktar, insan rızkının daraltılması ve eşyayı takdir etmek’¹¹ anlamlarında geçmektedir. Kader kelimesinin ‘önceden belirlemek’, ‘yazmak’ gibi yaygın olarak kullanılan anlamlarının olmadığı ve bu manada Kur’an’da kullanılmadığı görülmektedir. ‘Kaza ve hüküm’ anlamlarında kullanılan kaderin bu iki anlamının kelami literatüre sonradan girdiği görülmektedir.¹²

Bilindiği gibi kelim alanında insan özgürlüğünü ön plana çıkararak Mu’tezilî, Allah’ın mutlaklığından hareket eden ve belirlenmiş kader anlayışını benimseyen Cebri ve bu iki görüşü uzlaştırma konumunda sayılabilecek Mâturîdî olmak üzere üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Kader, kelami literatürde insanın fiilleri bağlamında tartışılmıştır. İnsan fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını kabul edenler, her yönüyle belirlenmiş bir kader algısına sahip olurken, fiillerini yaratma açısından insana yetki verenler ise insanı kader konusunda belirleyici olarak görmüşlerdir.

Ehlisünnet içerisinde zikredilen Mâturîdîlik ile Eş’arîliğin kader anlayışının aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Eş’arî anlayışta insan sorumluluğu ve özgürlüğünü izah etmek için kullanılan “kesb” konusunda insan tam bir etkinliğe sahip değildir. Çünkü kesb de Allah tarafından yaratılmaktadır.

9 Güler, *a.g.e.*, s. 18.

10 İbn Manzur, *Lisanu’l Arab*, V/74-80; Isfahani, *Müfredat*, s. 409-411.

11 Müddesir, 74/18,19,20; Kamer, 54/49; İnsan, 76/16; Talak, 65/3; Yasin, 36/39; Ra’d, 13/26; Zümer, 39/52.

12 Akbulut, Ahmet, “Allah’ın Takdiri Kulun Tedbiri” *AÜİF Dergisi*, Cilt: XXXIII, 1992, s. 139.

Allah, zorunlu hareketler gibi, kesbi de insanda fil anında yaratmaktadır. Bu anlamda insanın fiili işleme özgürlüğü Allah'ın irade, kudret ve lütuf dairesi içinde sınırlı kalmaktadır.¹³

Eş'arî'nin insanın sorumluluğunu dayandırdığı kesb teorisi, birçok kalamcı, özellikle de bazı Eş'arî kalamcılar tarafından eleştirilmiştir. Eş'arî kelamının önemli temsilcilerinden Fahreddin Razi, kesbi, "anlamı olmayan bir isim"¹⁴ olarak, İbn Teymiyye ise, gerçekliği olmayan ve anlaşılmayan bir görüş olarak nitelendirerek, bununla insanların alaya alındığını belirtmektedir.¹⁵ Cüveyni ise, kesbi insana özgürlük tanımayan bir teori olarak nitelendirmiştir.¹⁶

Eş'arî, insanın sorumluluğunu kesb teorisi ile izah etmeye çalışmış, fakat kesbi daha çok Allah'ın yaratmasına bağlı kıldığı için insanın özgürlüğüne herhangi bir etkinlik alanı bırakmamıştır. Aslında Eş'arî özgürlük ve sorumluluğu, anlamı ve gerçekliği olmayan bir kavrama dayandırarak, mutlak anlamda irade ve güç sahibi otokrat bir Tanrı tasavvurunun daha da yaygın hale gelmesine neden olmuştur.¹⁷

Cebrî anlayış, insandan özgürlüğü, seçim ve iradeyi kaldıran, bunun yerine ilahi iradeyi koyan bir yaklaşımdır.¹⁸ İnsan iradesi, bu anlayışta ya bütünüyle ortadan kaldırılmış, ya da ilahi iradeye bağımlı hale getirilmiştir. Davranışları Allah tarafından belirlenen insan, etkisiz bir özne olarak kabul edilmiştir. Böylece kader, insanı tahakkümü altına alan ilahi bir kader olarak temellendirilmiştir.

Mu'tezile, cebrî kader anlayışının, insan özgürlüğünü ve ona yüklenen sorumluluğu ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir. Teklifin caiz olabilmesi için, ilahi belirleme olmaksızın kişi tarafından özgürce fiillerini gerçekleştirmesi gerekir. Sevap, günah, övgü ve yergi gibi hükümlerin geçerli olabilmesi, fiillerin insana ait olmasıyla mümkündür. Bir fiilin yapılması ile onun irade edilmesi arasında ayırım yapmayan Mu'tezile, Ehl-i Sünnet'in kesb teorisinde ileri sürdüğü, 'fiiller yaratma bakımından Allah'a; irade etme bakımından insana aittir' yaklaşımını reddetmiştir.¹⁹ Kader sorununu ağırlıklı olarak adalet

13 el-Eş'arî, *el-Luma'*, s. 41-42; Bağdadi, *Usulu'd-Din*, s. 137. 138.

14 Razi, Fahreddin, *el-Muhassal*, thk. Hüseyin Atay, Mısır, 1991, s. 470.

15 İbn Teymiyye, *Mecmuatü'r-Resaili'l-Kübra*, Kahire, 1323, s. I/360.

16 el-Cüveyni, *el-Akidetü'n-Nizamiyye*, nşr. M. Zahid el-Kevseri, Kahire, 1948, s. 34-35.

17 Ay, Mahmut, "Eş'arî Kelamında İnsanın Sorumluluğu" *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 12, 2004, s. 99.

18 Şehristani, A. *El-Müel ve'n-Nihal*, Kahire, 1968, Cilt: 1, s. 87.

19 Kâdî Abdülcabbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, TYEKB Yay., İstanbul, 2013, s. 2/46.

ilkesi çerçevesinde ele alan Mu'tezile, Allah-insan ilişkisini 'teklif' kavramı etrafında sistematize etmeye çalışmıştır.

Bu yaklaşıma göre, insan fiillerinin hepsi doğru ve iyi değildir, insanlar arasında mümin olanlar olduğu gibi kâfir olanlar da vardır. Doğruluk ve iyilik gibi eylemlerle birlikte, zulüm ve yalan gibi fiiller de vardır. Adalet sahibi Allah'ın, bu kötü fiilleri yapması ya da emretmesi mümkün olamaz. Bu durum O'nun adaletine aykırıdır. Mu'tezile'ye göre insan, iradî fiillerin, kendisi tarafından belirlendiğini ve ortaya konulduğunu zaruri olarak bilir. Çünkü fiiller, insanın yönelimlerine, hedefine ve amaçlarına göre yapılır. İradenin kişiye ait olduğu kesin ise, fiilin de ona ait oluşu kesindir.²⁰

Eş'arî ve Mâtürîdîlere göre insan eylemleri de dâhil olmak üzere bütün varlıklar, meydana gelmeden önce, malum olmaları bakımından Allah'ın ilminde belirlenmişlerdir. Böyle bir kader anlayışında insanın davranışlarından sorumlu olması problemlili bir durumdur. Çünkü davranışları önceden Allah tarafından belirlenen insana sorumluluk yüklenemez. Bu kader anlayışı, insanı, Allah'ın ulûhiyeti ile kendisinin sorumluluğu arasında bir seçim yapma mecburiyeti altında bırakmaktadır.²¹ Sonuç olarak Cebri, Eş'arî ve Mâtürîdî kader anlayışı Allah'ı merkeze alarak insanın sorumluluk temelini zayıflatmış; Mu'tezilî anlayış ise insanı merkeze alarak sorumluluğunu ön plana çıkaran bir yaklaşımla Allah-insan ilişkisinin anlamını güçlendirmiştir denilebilir.

Kader konusunda yapılan tartışmalar, Allah'ın, kâinatı belli bir düzen dâhilinde yaratması bağlamında değil, aksine işlediği fiillerden sorumlu olan insanın yaptıklarının, Allah tarafından ezelde tayin ve tespit edilip edilmediği noktasında yoğunlaşmaktadır. Oysa kader kelimesinin Kur'an'daki kullanımında temel anlam, belli bir ölçü ve nizam dâhilinde tayin ve takdir etmektir. Dolayısıyla kader, ölçü ve nizam olarak, 'kâinatta var olan ilâhî kanunlar'dır. Kader kelimesinin geçtiği ayetlerden hiç biri, insanın sorumlu olduğu fiillerinin, alın yazısı olarak ve ortaya çıkmasından önce takdir edildiği anlamında kullanılmamıştır.²²

Dikkat edilmesi gereken nokta, önce kanunların belirlendiği, sonra buna uygun olarak varlığın ve varlığın bir parçası olarak insanın yaratılmış olduğudur.

20 Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğni fi Ebvabi'i-Tevhid ve'l Adl*, Kahire, 1962, s. XIX/15, 21.

21 Keskin, Halife, *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza*, Beyan Yay., İstanbul, 1997, s. 66.

22 Kader kelimesi "ölçme" anlamında; En'am, 6/91; Ankebut, 29/62; Sebe, 34/18; Yasin, 36/39; Fussilet, 41/12; Zuhuruf, 43/11; Kamer, 54/49; Müddesir, 74/18, 19, 20; İnsan, 76/16; Talak, 65/3; Zümer, 39/52. Rum, 30/37. Yunus, 10/5; Ra'd, 13/18; Hicr, 15/19, 21; Mü'minun, 23/18. ayetlerinde, "Ölçerek, takdir ederek tayin anlamında"; Abese, 80/19, Kamer, 54/12; A'la, 87/3; Fecr, 89/16, Furkan25/2 ve Hacc, 22/74 ayetlerde kullanıldığı görülmektedir.

İnsanın doğum ve ölüm kanunları bilgi konusu olmadan, yani belirlenmeden veya hangi davranışının iyi hangisinin kötü sıfatını hak edeceği bir kanuna bağlanmadan insan yaratılmış olsaydı, insanın başıboş bırakıldığı veya dünyaya atılmış olduğu fikri haklılık kazanırdı. Buradaki belirleme kanun temelinde bir belirlemedir. Herhangi bir insanın yapıp edeceklerinin belirlendiği şekilde düşünülmemelidir. Belirlenmiş olan şey, varlıkların ve eylemlerin sıfat halleridir. Belirlenmemiş olan şey ise, bu sıfatların varlıklarla birleşme ânı ya da hâlidir.²³

Ancak kelim düşünceğinde bunun aksine, insan fiilleri de kâinattaki düzenlemenin kapsamına dâhil edilince, insanın özgürlüğü ve onun Allah'a karşı sorumluluğu ilkesi devre dışı bırakılmıştır. Hâlbuki insanı özgür olarak yaratan Allah'tır. İnsan, akıl ve iradesiyle bütün yaptıklarından sorumlu olan bir varlıktır. Kâinatta yaratılan her varlığın, kendisine has bir kaderi vardır, insanın da kaderi, iyilik ve kötülük işleyecek tarzda yaratılmış ve kendisine akıl ve irade verilmiş olmasıdır. Bu bağlamda insanın gayesi, Allah tarafından tespit edilmiş olmasına rağmen; bu hedefin gerçekleştirilmesi insana bırakılmıştır. İnsan, akıl ve iradesiyle bu gayeyi gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda da sorumluluk düzleminde serbest bırakılmıştır, çünkü insana irade etme ve fiil yapma özgürlüğünü Allah vermiştir.²⁴

Klasik kelim anlayışlarında kader sorunu, Allah'ın ilminden ve mutlaklığından hareket edildiği için çözümlenememiştir. Doğrusu önceden tespit, sorumluluk açısından bakıldığında irade konusu olmayan alanla ilgilidir. İnsan, yaptıklarından sorumlu olduğuna göre fiilleriyle ilgili bir ön tespitten söz edilemez. Bu açıdan Allah'ın tabii ve kevnî hadiselerle ilgili kaderi ile insanın kaderini birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü onların aksine insan, yaptıklarından sorumlu tutulmuştur.²⁵ Şu halde öngörülmesi gereken şey, Allah tarafından verilmiş ve sınırları çizilmiş bir özgürlüktür. Bu çerçevede insan, kendi kaderini belirleyebilme özgürlüğüne sahiptir ve yaptıklarından sorumludur. Kur'an'ın bu konudaki ayetleri bütünlük içerisinde ele alındığında vurgulanan ve anlatılmak istenen şudur: Kâinattaki her şeyin ölçüsünü ve nizamını koyan Allah'tır. İnsanın kaderi de eylem yapma özgürlüğüne sahip olması ve yaptıklarından hesaba çekilecek olmasıdır. Allah'ın insana kitap ve peygamber göndermesi, emretmesi, nehyetmesi insanın özgür olduğunun en açık delilidir.²⁶ Aksi halde Allah'ın insanlara akıl ve irade vermesi, peygamber göndermesi ve emir ve yasaklamalarda bulunması söz konusu olamazdı. İnsan iradesine bağlı olarak ortaya çıkan eylemler, Allah'ın bilgisine yasa temelinde konu olamaz.

23 Düzgün, Şaban Ali, "Kader'i Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11:2, 2013, s. 8.

24 Akbulut, a.g.m., s. 130.

25 Ahzab, 33/72.

26 Akbulut, a.g.m., s. 150.

Kaderin Allah tarafından önceden yazıldığı ve belirlendiğine dair düşünce Kur'an'daki “*Yeryüzünde veya kendinizle ilgili bir musibet meydana gelmeden önce mutlaka bir kitaptadır.*”²⁷ ayetini referans almaktadır. Ayette kitapta belirlenen insan davranışlarıyla birlikte dünyada vuku bulan her şey midir yoksa doğa kanunları mıdır? Düzgün, Mâturîdî'nin yorumundan hareketle şöyle demektedir:

Eğer insanlar yaratılmadan önce bir kitapta yazılıdır denirse, bu insan için her şeyin belirlenmiş olduğu anlamına gelir ki, insanın iradesi, özgürlüğü ve sorumluluğu devreden çıkmış olur. İnsan yaşarken o musibet meydana gelmeden önce bir kitapta olması demek ise, o olayın bir kanuna göre meydana gelmesi demektir. Ayetteki ‘kitap’, varlığın ve hayatın kanununu ifade eder. Aşırı dozda radyasyona maruz kalan bir insanın kanser olması, varlığın ve hayatın kanunudur. Ayetteki önce zarfı, insan doğmadan önce değil, olay meydana gelmeden önce şeklinde anlaşılırsa, kader fikrine değil yasa fikrine ulaşılmış oluruz.²⁸

Kur'an'da insan sorumluluğuna önemli vurgu yapılmasına, genelde İslam mezheplerinin, insanda cüzi bir irade ve özgürlük kabul etmesine rağmen kader, Müslüman halk tarafından yanlış anlaşılmiş ve cebri bir kader anlayışı yaygınlaşmıştır. Her nasılsa, telkin ve vaazlara dâhil olan birçok isrâiliyat ve hurafeler, çoğunluğun cebri bir kader anlayışına sahip olmasına yardım etmiştir.²⁹ Oysa insan sorumluluğunu ön plana çıkarması açısından Kur'an'daki şu örnek oldukça dikkat çekicidir: Âdem ve Havva, arzularına uyup Allah'a asi olmalarını ‘yazılmış bir kader’ olarak görmeyip, “*Biz nefsimize zulmettik.*”³⁰ diyerek günahın sorumluluğunu üstlenmişlerdir.³¹ Zaten günahlarına tövbe etmeleri, eylemin kendi elleriyle gerçekleştiğini kabul etmelerinin bir göstergesidir. Buna karşın İblis, yaptığı hatasını “*Beni sen saptırdın.*”³² ifadesiyle sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmış ve durumu Allah'a yüklemeye çalışmıştır. Bu nedenle kaderci söylemin ilk temsilcisinin İblis olduğunu söylemek mümkündür.³³

27 Hadid, 57/22.

28 Düzgün, a.g.m., s. 7.

29 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam'ın Esası “Üss-i İslam”*, TDV Yay., Ankara, 1997, s. 52-53.

30 Araf, 7/23.

31 Hasan el-Basri, “Hasan Basri'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a Mektubu”, Çev.: Lütfi Doğan, Yaşar Kutluay, *Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 1954, s. 78.

32 Araf, 7/16; Hicr, 15/39.

33 İslamoğlu, Mustafa, *Hasan el-Basri'nin Kader Risalesi ve Şerhi*, Düşün Yay., İstanbul, 2012, s.135.

Kader anlayışının dini temelini yanında sosyokültürel ve psikolojik arka planının da olduğu da bir gerçektir. Hatta kaderci düşüncenin kökleri İslam öncesi Araplara kadar uzanmaktadır. Çölde yaşayan Araplar, talihin, rızkın, ecelin Dehr'den geldiğine inanmaktaydılar. Çölde yaşadıkları belirsizlikleri kadere teslim olarak aşmaya çalışıyorlardı. Böylece fatalizm, bedevinin çölde huzurlu bir şekilde yaşmalarına yardımcı oluyordu.³⁴ Müslüman toplumdaki kaderciliğin siyasal temelleri ise Emevî iktidarına dayanmaktadır. Onlar, insanların başına gelenlerin önceden tayin edildiği bir kader algısıyla, yaptıkları haksızlıkları meşrulaştırarak, kitlelerin muhalefetini önlemeye çalışmışlardır.³⁵

Cebri kader anlayışı, yöneticilerin toplumu idare etmede işlerini kolaylaştırdığı gibi, bireyler için de hem rahatlama, hem de bireysel ve toplumsal sorumluluğun gereğini yerine getirmemek için adeta bir can simidi olduğu görülmektedir. Çünkü sorumluluğu üstlenmek süreçteki riskleri de göze almak demektir. Bu tür anlayışın bilgi ve kültür düzeyi gelişmemiş toplumlarda daha da belirgin olduğu gözlenmektedir.³⁶ Kültür düzeyi kabilecilik seviyesinden çıkamamış toplumlarda başarısızlıklarla kadercilik arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu görülmektedir.³⁷

Kelamcıların Engelliliğe Bakışı

Engellilik, kelim ilmi bağlamında özel olarak her yönüyle ele alınmamakla birlikte³⁸ kötülük problemi içerisinde değerlendirilmiştir. Kelamcıların kader anlayışı ve kötülük probleminde yaklaşımlarından engellilik ile değerlendirmeleri tespit edilebilir. Allah'ın ilmi ve mutluluğuna vurgu yapan bir kader anlayışına göre engelliliğin nedeni ilahi kaynaklı, insan özgürlüğü ve sorumluluğu anla-

34 Watt, Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Birleşik Yay., İstanbul, 1998, s.106-108.

35 Cengiz, Lütfü, "Emeviler Döneminde Kader Problemi", *Marife Dergisi*, Sayı: 2, 2001, s. 123-124.

36 Behiy, Muhammed, *İslam Düşüncesinin İlahî Yönü*, Çev. Sabri Hizmetli, Ankara, 1992, s. 77.

37 Câbirî Muhammed Abid, *İslam'da Siyasal Akıl*, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, 1997, s. 511-512.

38 Aslında kelim alanıyla yakından ilgili günümüz problemlerinden biri olan engellilik konusunda, yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Harun Işık'ın "Engellilik Sorununa Kelami Bir Yaklaşım" adlı çalışması bu alanda yapılmış müstakil çalışmadır. Diğer disiplinler için inanç alanında altyapıyı hazırlama ve doğru dini zihniyeti kazandırma misyonuna sahip kelim biliminden, engellilik konusunda da temel taşları yerine koymasına beklenmektedir. Ayrıca din psikolojisi gibi konu ile ilgili diğer disiplinlerle ortak yürütülecek çalışmaların sorunun çözümünde olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

yısından hareket eden bir kader anlayışına göre ise engelliliğin ortaya çıkması insan kaynaklı olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim Mu'tezile fiiller konusunda ayırım yaparak insan fiillerini, Allah'ın kudreti dâhilinde değerlendirmemektedir. Çünkü insandaki güç, filin olumlu ve olumsuz her iki yönde gerçekleşme potansiyeline sahiptir. İnsan bu yönlerden birini tercih ederek fiili gerçekleştirir. İnsan fiillerinin Allah tarafından irade edilmesi salt bir cebirdir, dolayısıyla insanın eylemlerdeki sorumluluğu söz konusu olamaz.³⁹ Bu nedenle meselenin bu yönü kelimada, ilahî fiiller ve insanî fiiller ayrımı yapılarak tartışılmıştır. Fakirlik ve zenginlik, hastalık ve sağlık, ölüm ve hayat gibi olgular ilahî fiiller olarak tasnif edilmiş, iyi-kötü, erdem-erdemlilik gibi ahlaki sonuçlar doğuran ve sorumluluk gerektiren eylemler ise insan fiilleri kapsamında sayılmıştır.⁴⁰

Ortaçağ İslâm dünyasında kötülük problemi, ilk olarak Allah'ın mutlak kudret ve egemenliği ile ilahî kudretin sınırlanamazlığı tezi üzerinde vurgu yapan Eş'arîliğin Allah anlayışına bir tepki olarak formüleştirildiğini söylemek mümkündür.⁴¹ Bu teze karşın Mu'tezile, dinî naslara dayalı mutlak kudret anlayışını akılcı bir ilahi adalet düşüncesini geliştirmiştir. Onların 'Allah'ın kusursuz adalet sahibi olması' ilkesini ısrarla vurgulamaları sonucu, özgür irâde ve nesnel iyilik ve kötülüğün akılla kavranabilen bir olgu olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Onlara göre, akıl ilk ölçü olarak otorite olduğundan, varlıkların kötülüğü akılla kavranılabilir. Kötü olan eylem ise yergiye tabidir.⁴² Ancak onlara göre, Allah asla kötülük yapmaz ve onu seçmez. O'nun gerçekleştirdiği bütün eylemler iyi, değerli ve hikmetlidir ve kötülükler O'na asla izâfe edilemez.⁴³

Mu'tezile, insandan kaynaklanan engelliliği insan sorumluluğu içerisinde değerlendirmiştir. İnsanı aşan durumlardakileri ise, tevhid ve adalet ilkesi gereği Allah'a kötülük izafe edilemeyeceği gerekçesiyle bir lütuf olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü başta engelliliğe maruz kalan kişi hem dünya hem de ahirette mükâfatla ödüllendirilecektir.⁴⁴ Mu'tezile, problemi bizzat olay mahallinde değil de, onunla Allah'ın sıfatları ile doğrudan bir irtibat kurarak çözmeye çalışmaktadır. Yani çocuğun ızdırabını ya da bir hayvanın başka bir

39 Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğni*, c. 6, s. 289.

40 Düzgün, a.g.m., s. 7.

41 Kazanç, Fethi Kerim, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2008, s. 85.

42 Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, Cilt: 6, Kahire, 1960-1969, s. 31-34.

43 Kâdi Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Abdülkerim Osman, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1988, s. 132-133.

44 Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğni*, s. 431.

hayvana zarar vermesini, tabiattaki doğal dengeler ve girift ilişkiler açısından değil de, doğrudan ilahî irade ve kudretle ilişkilendirerek değerlendirmektedir.⁴⁵

Mu'tezile, acı ve hastalık türünden olan musibetleri mihne (bela ile imtihan) olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla insan iradesi dışında gelişen bu tür olayların karşılığının Allah tarafından verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Çünkü bunlar Allah'ın fiilleridir ve insan tarafından gerçekleştirilmemiştir. Birtakım doğal afetler nedeniyle maddi ve can kaybı yaşayan kimseyi, bir imtihan sürecinden geçtiğini kabul ederek söz konusu mağduriyetin Allah tarafından telafi edileceğini söylemektedir.⁴⁶ Bununla birlikte, sorumluluk alanında yaptığı eylemler sonucu ortaya çıkan musibetlerden insanın kendisi sorumludur, Allah'ın bunlara karşılık vermesi beklenemez.⁴⁷

Mu'tezile'nin, insan iradesiyle ilgili olabilecek acı ve ızdırapları insana bağlaması, insan özgürlüğü ve sorumluluğu açısından olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Mu'tezile, sebebi anlaşılamayan ve insanın gücü dâhilinde bulunması mümkün olmayan hastalıklar, depremler, seller gibi doğal acı ve elemelerin Allah'ın fiili olduğu ve ahirette telafi edilmek üzere ibret verme amacıyla yapıldığı görüşünü benimsemişlerdir. Başlangıç ilkesi doğru olmasına karşın Mu'tezile açısından burada ortaya çıkan sorun, doğal acıların, bire bir Allah'ın iradesiyle ilintilendirilmiş olmasıdır.⁴⁸

Eş'arî'ye göre her türlü engelliliğin kaynağı Allah'tır. Bunlar ilahi adalet ve hikmet bağlamında meydana gelen olaylardır. Bu konunun sorgulanması bile doğru değildir. Üstelik eşyanın iyi veya kötü olduğu ancak vahiyle öğrenilebilir, akıl ile kavranması söz konusu değildir. Evrendeki her şey Allah'ın mülküdür. Dilediği gibi yaratma yetkisine sahiptir ve O'nun hikmetinden sual olunamaz.⁴⁹ Allah'ın çektiği acılar, mülkünde dileğini yapma hakkından dolayı iyidir. O, imtihan amacıyla veya herhangi bir nedene dayanmaksızın insanlara acı çektirebilir. Çünkü tüm insanlar O'nun memlûkü olduğundan her şeyi yapmaya hakkı vardır.⁵⁰ Eş'arilerin kötülüğe ilişkin bu tutumları insan iradesini

45 Özdemir, Metin, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *C.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 4/1, 2000.

46 Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğni*, Cilt:13, s. 450.

47 Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğni*, Cilt:13, s. 413.

48 Arslan, Hulusi, "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri", *Marife Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Güz 2002, s. 28.

49 Eş'ari, *Risale İla Ehli's-Sağr*, thk. Abdullah Şakir Muhammed el-Cüneydi, Cilt: 1, Mek-tebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Şam, 1988, s. 268.

50 el-Eş'arî, *el-İbâne fi Usûli'd-Diyâne*, thk. es-Seyyid Muhammed el-Hadar Hüseyin, Dârü'l-Kâdirî, Beyrut, 1991, s. 85-86.

yok sayarken, Allah'ı tenzih çerçevesinde tüm yetkiyi Allah'a verdikleri anlaşılmaktadır. Böylece eylemlerinde bir hikmet ve amaç aranamayan, akılla eylemleri sorgulanamayan bir Allah tasavvuru ortaya çıkmaktadır. Allah'ın doğrudan ve sebepsiz acı çektirmesi, ibret veya karşılığını telâfi etmek (ıvad) gibi hiçbir gerekçeye bağlı olmaksızın gayet doğal, doğru (savâb) ve iyi bir eylem olduğu görülmektedir. Eş'arilik mezhebinin mülkünde dilediği gibi davranan ve kuralsız, kanunsuz, ahlaki ilkeleri ve normları gözetmeden tasarrufta bulunan mutlak özgür Allah tasavvuru, İslam dünyasında birçok ahlaksızlığın, yozlaşmanın, kokuşmuşluğun ve hastalığın yani kötülüğün ortaya çıkmasının nedeni olmuştur.⁵¹

İnsan iradesi kapsamında ve insan iradesini aşan eylemleri birbirinden ayırmayan bu anlayıştan, nedeni nereden kaynaklandığına bakılmaksızın engelliliğin her çeşidinin Allah tarafından yaratıldığı sonucu çıkarılabilir. Hayat algıları, huzurlarının sağlanması açısından engelliliğe maruz kalan bireylerin Allah tasavvurları son derece önemlidir.⁵² Bu nedenle Eş'ari anlayışın çizdiği böyle bir tasavvur, engelli bireylerin Allah'a bakışlarını da şekillendirebilir. Onların yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle sığınacakları güvenilen bir ilah, inkâr ve nefret ettikleri bir Tanrı'ya dönüşme riskini de barındırmaktadır.

Maturidi'ye göre, zararlı olarak görülen varlıklar da dâhil Allah'ın yarattığı her şeyde bir hikmet yönü bulunmaktadır. Ona göre zararlı şeyden duyulan acı, faydalı olandan duyulan tadın hissedilebilmesi için bir imtihan süreci yaşanmalıdır.⁵³ Ona göre, faydalı ve zararlı olarak nitelendirilen varlıklar, Allah'ın varlığına, birliğine, hikmetine işaret eden tek bir cevher gibi yaratılmıştır. Bu nedenle varlıklar iyi veya kötü olarak nitelendirilemez. Çünkü her cevher hem fayda hem de zarar içerebilir. Örneğin su, tüm canlılar için hayat kaynağı olduğu gibi sel ve taşkın durumunda yıkıcı, tahrip edici olabilir. Ateş için de aynı durum geçerlidir. Hatta zehirli ve acı olarak bilinen birçok maddenin hastalıklar için ilaç barındırdığı bilinmektedir.⁵⁴

Mâturîdî anlayışa göre doğuştan ya da sonradan olan her türlü engelliliğin Allah tarafından yaratıldığı söylenebilir. Onlar engelliliği, Allah'ın ilmi, kudreti, adaleti ve hikmeti çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır.⁵⁵ Sınırlı olan insan aklı, mükemmel ve sınırsız olan Allah'ın eylemlerindeki hikmeti yeterince an-

51 Kazanç, Fethi Kerim "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", s. 87, 104.

52 Işık, Harun, "Engellilik Sorununa Kelami Bir Yaklaşım" *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 17/57, 2013, s. 19.

53 Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhid*, Thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979, s. 108.

54 Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhid*, s. 109-110.

55 İbn Hümmam, Kemal, *el-Müsayere*, Kahire, ty. s. 116.

layamayabilir. Bu yetersizliğin kabulü ile birlikte farklı boyutlarıyla engellilik ve engelliler hususunda hikmet-i ilahiyi ortaya koymaya çalışmakta bir sakınca bulunmamaktadır. Mâturîdî, evrendeki kötülüğün hem dünya hem de ahretteki iyiliklerin elde edilmesi amacıyla yönelik faydalarının olduğu belirtmektedir.⁵⁶ Onun, Allah'ın ahlâkî zâtîyeti konusunda Eş'arîlik'ten daha çok Mu'tezile'ye yakın bir duruş sergilediği görülmektedir. Ancak Mu'tezile'den farklı olarak Allah için zorunluluğun düşünülmemeyeceğini; bu hikmetin O'nun kemalinin bir sonucu olduğunu söylemektedir.⁵⁷ Böylece Maturidiler, Allah'ın hikmet sıfatı gereği, ihsan olarak ilahi fiillerde kulların yararına maksat ve faydayı kabul ederken, O'nun fiil-i muhtar oluşunu da zedeleden, gayet makul bir surette ortaya koymaktadırlar.⁵⁸

Mu'tezile ve Mâturîdiler, insanların yararını, Eş'arîler ise, Allah'ın dilediğini yapma özgürlüğünü ön plana çıkardıkları için, ilahi eylemler olarak meydana gelen acı ve ızdırapları kötülük değil iyilik olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁹ Kelamcıların hemen hepsi, Allah'ın insanlara acı çektirdiğini ve bunun dünyada ontolojik bir gerçek olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Mu'tezile, diğer anlayışlardan farklı olarak, çekilen acıların telafisine karşılık gelen 'ıvad' tezini ortaya koymuştur. İnsan iradesi dışında maruz kaldığı acılarda bir hikmet olduğu düşüncesinden hareketle Mu'tezile, yaşanan bu mağduriyetin günahlara kefarete ya da kişinin ahlâkî yönden temizlenmesi ve terbiyesine vesile olabileceğini ileri sürmektedir.⁶⁰

Kelamcılar, engellilik gibi kötülük problemini sistematik olarak ele alınıp değerlendirmemesine karşın, eserlerinin bazı bölümlerinde bu konuya yer vererek önemli tespitler yapmışlardır. Bu meseleler üzerindeki tartışmalar, hemen her toplumda canlılığını sürdürmüştür. Tarihi süreçte kötülük probleminin ideolojik arka plânını oluşturan Tanrı-merkezli dünya anlayışının toplumsal ve düşünsel zemininin insan merkezli dünya anlayışına kayması, kötülüğün sorgulamasında sorumluluğun Tanrı'dan insana dönmesine yol açmıştır. Savaşlar, salgın hastalıklar ve depremler gibi felaketlerle cezalandıran veya sınavan Tanrı'nın yerine artık sorumluluğu insana havale edilmiş doğa ve toplumu tehdit eden küresel boyutlu, eşitsizlik, istismar, çevresel kirlilik,

56 Mâturîdî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, thk. Fatma Yusuf el-Hayme, Resalah Publishers Beyrut, 2004, Cilt: 2, s. 155.

57 Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1998, s. 156.

58 Yüksel, Emrullah, "İlahi Fiillerde Hikmet", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, 2008, s. 53.

59 Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 104-117.

60 Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, c. 13, s. 278.

nükleer tahribat ve yıkımlar gibi konularda tartışmalar başlamıştır.⁶¹ Bu bağlamda kötülük problemi içerisinde değerlendirilen engelliliğin kaynağı açısından insan sorumluluğunun vurgulanması önem taşımaktadır. Mevcut ilmi birikimlerin eleştirel bir yaklaşımla ele alınması, engellilik ve kötülük sorununun çözümünde etkili olacağını söylemek mümkündür.

Nitekim Mu'tezile'nin ileri sürdüğü ivad ve mihne tezleri, insan iradesi dışında oluşan engelliliğin anlamlandırılması ve onunla başa çıkma açısından engelli bireylere bir açılım sağlayacağı düşünülebilir. Zaten din psikolojisi araştırmalarında geçen engellilikle başa çıkma metodunun temelinde bu tezlerin yer aldığı söylenebilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, engellilik durumunun kaynağı açısından bir ayırım yapma zorunluluğudur. Bu bağlamda insan kusurlarından kaynaklanan engelliliğin ilahi irade sonucu oluşanlardan ayırarak, söz konusu nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların önemini ortaya koymak gerekmektedir.

Mâtürîdî'nin nötr olarak değerlendirdiği varlıklar, insanlar tarafından ona yaklaşımları ve kullanım amaçlarına göre iyi ya da kötü olarak nitelendirilmektedir. Mâtürîdî'nin varlığın doğasına ilişkin bu değerlendirmesi engellilik için düşünüldüğünde onun kabulü ve başa çıkmada önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. Nitekim anne karnında özürlü olduğu tespit edilen ceninin sağlam bir birey olarak doğduğu, ya da dünyaya geldikten sonra söz konusu hastalığın tedavi edilebildiği görülmektedir.⁶² Bununla birlikte, önceleri ikinci sınıf, patolojik bir vaka olarak ele alınan engelliliğe ilişkin önemli bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. Engellilik, ferdî sınırlılığa bağlı olarak değil; toplumun gerekli hizmetleri sunmamasından ve engellilerin temel gereksinimlerini dikkate almamasından kaynaklanmaktadır.⁶³ Artık engelliliğin bireyin özür durumundan çok toplumun koyduğu engeller, ayırımcılık ve önyargı tartışılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda ortaya çıkan sosyal model, engelliliğin, bireyler arasındaki fiziksel, zihinsel vb. farklılıkların bir yansımasından ziyade toplumdaki

61 Çelik, Celalettin, "Teodisenin Sosyolojisi: Toplumsal Süreçlerle İlişkisi İçinde Teodise Konusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Bilimname*, Cilt: XIII, Sayı: 2, 2007, s. 63.

62 Bu konuda ayrıntılar için bkz.: Pala, Ali İhsan, "Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması", *Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu*, Tıbyan Yay., İzmir, 2008.

63 Tarihi süreçte, engelliliği, ikinci sınıf, patolojik bir vaka olarak ele alan "tıbbi [medikal] model"i, 1950'li ve 1960'lı yıllarda ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerden başlayarak, engellilere dönük "hak-temelli hareketler" olarak adlandırılan "sosyal model" yaklaşımı takip etmiştir. (Serhat Özgökçeler, Yusuf Alper, "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi", *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2010, s. 33)

ayırımcılığın, önyargının ve dışlamanın bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece çevresel, fiziksel, mekânsal koşullar toplumsal tutumlarla birlikte bireyi engelli kılmaktadır. Söz konusu koşullar altında olumlu tutum değişikliği yaratmak sorunları hafifletebilecektir.⁶⁴

Sonuç olarak engelli bireylerin ve diğer insanların engelliliğe bakışları ve bunun yansıması olarak geliştirdikleri politikalar, meselenin iyi ya da kötü olarak değerlendirmesinde önemli rol oynamaktadır. Engellilik insan iradesi dışında oluşsa bile, öncelikle bu olguyu kötü olarak nitelendirmeden, zihinlerdeki tabuları kaldırmak gerekmektedir. Engellilerin hayatta karşılaştıkları olumsuzluklar ortadan kaldırıldığı zaman engellilik de giderilmiş olmaktadır. Nitekim birçok kurumun ‘engelsiz toplum’⁶⁵ kapsamında yürüttüğü çalışmalar sonucunda onlar için hayatın normale döndüğü görülmektedir.

Kader-Engellilik İlişkisi

Kader engellilik ilişkisinde, alanı ‘ilahi ve insani alan’ olarak ayırmanın meselesinin anlaşılmasında yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm evren üzerinde Yüce Allah’ın genel hâkimiyeti bulunmakla birlikte, sınırlı da olsa insana serbest bir alan tahsis edilmiştir. İnsan bu sınırlı alanda özgürce eylemlerini gerçekleştirmekte dolayısıyla bu eylemlerden de sorumlu olmaktadır. Kelamcıların kader anlayışlarına bakıldığında böyle bir ayırımın yapılmadığı, kaderin ilahi iradeye bağlı olarak değerlendirildiği, insan özgürlüğü ve sorumluluğuna da bu kapsamda vurgu yapıldığı görülmektedir.

İnsanın hayatında karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesi ve psikolojik rahatlaması açısından dinin önemli bir yeri vardır.⁶⁶ Birey, çevresiyle uyumlu bir şekilde günlük hayatını sürdürebilmesi için hayatına olumlu katkıları olan manevi değerleri iyi, doğru bir şekilde tanıması, anlaması ve hayatında uygulaması gerekir. İnsanın hayatında önemli bir rol oynayan dinin de birey tarafından doğru bir şekilde öğrenilip yaşanması, dinin olumlu katkılarını arttıracaktır.⁶⁷ Kişinin Tanrıyla içten ve güçlü bir bağ kurması, hayatı anlamlandırma ve bireysel güç kazanma açısından manevi bir yönelim sağlamaktadır.⁶⁸

64 Arıkan, Çiğdem, “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”, *Ufukun Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2002.

65 Bu çerçevede günümüzde ‘engelsiz üniversite’, engelsiz hastane’, ‘engelsiz otobüs’ vb. birçok projenin uygulandığı ve başarılı sonuçlar alındığı görülmektedir.

66 Pargament, Joseph Kennel vd., “Religion the Problem Solving Process, Three Styles of Coping”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27 (1), 1998, s. 91.

67 Kula, M. Naci, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti”, *Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, 2004, s. 18.

68 Yapıcı, Asım, *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Yay., Adana, 2007, s. 160-161.

Bununla birlikte doğru bir din anlayışı, ancak sorunlar için bir çare olabilir. İçselleştirilmemiş, hayatla bağlantısı olmayan, Tanrı ile güvenli bir ilişki üzerine kurulmamış bir din, sağlık ve mutluluk için yetersiz olacaktır.⁶⁹

Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi din, hayatta istenmeyen ve beklenmeyen durumlarla başa çıkmada insana pozitif katkılar sağlamaktadır. Din, ümit ve iyimserlik duygusu aşılıyarak depresyonu azaltmakta, elem ve ızdırapları negatif olarak algılama potansiyelini olumlu yönde değiştirmektedir. Yani din insanlara, her hâdisede ilahi bir hikmet, kaderî bir sebep bulunduğu inancını yerleştirmekte ve onların hâdiselere daha sağduyulu ve iyimser bir bakış açısı ile bakmalarını sağlamaktadır.⁷⁰

Din psikolojisi çalışmalarına göre birey, kendisini zorda bırakan, üstesinden gelemediği durumlarda, herhangi bir kayıp yaşadığı zamanlarda teselli bulacağı, sığınabileceği güvenli bir liman aramakta ve pek çok kişi böyle bir limanı dinde bulmaktadır.⁷¹ Toplumda çeşitli şekillerde engellenen ve bu engeli aşamayarak çaresizlik içinde kalan insanlar, Allah'a sığınarak teselli bulmakta ve dine yönelerek ümit ve güven duygularını yenilemektedirler.⁷²

Karşılaştığı olumsuz durumda Tanrıya yüklemeye yapanlar, genellikle, olaylara bizzat Tanrı'nın kendisinin neden olduğunu yahut başlarına gelenlerin Tanrının gazabının, iradesinin, lütfunun, sevgisinin veya işlenen günahların neticesinde meydana geldiğini düşünmektedirler. Bunun yanında, yaşananların Tanrının plânının bir parçası olduğunu veya başlarına gelenler aracılığıyla kendilerinin sınanmakta olduklarını ifade ederek olup biteni açıklamakta ve anlamlandırmaktadırlar. Diğer yandan bireyler, olayların olmasına izin veren ya da insanla birlikte iş gören bir Tanrı'ya yüklemeye yaparak başlarına gelenlere nedensel açıklamalar getirmektedirler.⁷³

Din psikolojisi çalışmalarında ulaşılan sonuçlara göre, hayatı anlamlandırmada dinin bu olumlu etkisinin yanında, Allah inancı ile ilişkili olarak dini başa çıkmada kader anlayışı/inancı da önemli bir etkiye sahiptir. Bu anlayışa göre, insanların üstesinden gelemedikleri durumları kadere atfederek kendilerini

69 Pargament, Joseph Kennel , “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme,” Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2005, s. 303

70 Karaca, Faruk, “Kader Algısı - Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, Ankara, 2006, s. 479.

71 Ayten, Ali, *Tanrı'ya Sığınmak*, İz Yay., İstanbul, 2012, s. 65.

72 Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2003, s. 70.

73 Gürses, İbrahim, “Yüklemeye Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, s. 360.

rahatlattıkları görülmektedir. İnsanların kader anlayışı, dini başa çıkma tutumlarını doğrudan etkilemektedir. Bu doğrultuda insanların dindarlık düzeyi arttıkça dini başa çıkma düzeyi de artmaktadır.⁷⁴ Dolayısıyla doğru bir kader algısı, dini başa çıkmanın sıhhati açısından büyük önem arz etmektedir.

Yine kader inancı insanın, olumsuz hallerde ve felaketlerde sığınağı durumundadır. İnsan olumsuzlukları kadere yükleyerek, duygusal olarak çöküntüden kurtulmaktadır. Kader inancı bir dayanak noktası ve güvence olarak insanı rahatlattığı gibi, insanı hayata bağlamakta ona küsmekten alıkoymaktadır.⁷⁵ Kader inancı, bunalımlardan kurtulmak için bir savunma mekanizması görevi gördüğü gibi, insana güven ve ümit veren özelliğiyle de ruhsal destek sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, psikiyatride iki önemli ekol olan Varoluşsal ve Bilişsel psikoterapilerin, terapi sürecinde kader inancı muhtevalı materyaller kullandığı görülmektedir.⁷⁶

Engellilikten kaynaklanan problemlerin üstesinden gelmede dinin olumlu katkı sağladığı bilinmektedir. Çünkü din, kendini ve dış dünyasını tanıması, anlaması ve buna bağlı olarak da bir hayat felsefesi oluşturması açısından bireye birtakım bilgiler sunmaktadır.⁷⁷ Böylece din, bireyin hayatla ilgili amaçlarını ve sorumluluklarını daha iyi belirlemesine katkı sağlamaktadır.⁷⁸

Çevresel etkenlerle birlikte insanın psikolojik durumu da kaderci yaklaşımı benimsemede etkili olmuştur. Kaderci anlayış, büsbütün teslim olmuş, yaratıcının varlığında kendini yok saymış, bireysel özelliklerini ve öz varlığını kaldırıp atmış bir müminin inancıdır. İhtiyar inancı ise kendi kişiliğini de kanıtlayan, yaratıcısının varlığının yanında kendi varlığını da kabul eden, yalnızca yaratıcısı ile olan ilişkisini belirleyen ve sınırlayan müminin inancıdır.⁷⁹

Yapılan bir araştırmada, anne babaların mevcut dini inançları sayesinde engelli çocuktan olumsuz etkilenmediği, 'kaderlerinin böyle olduğunu ve imtihan edildiklerini kabul etmek', 'çocukları için dua etmek' gibi dini düşüncelerle durumu değerlendirdikleri görülmektedir.⁸⁰

74 Ayten, *a.g.e.*, s. 111.

75 Peker, *a.g.e.*, s. 250.

76 Karaca, *a.g.m.*, s. 480.

77 Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay, Ankara, 1982, s. 24.

78 Kula, "Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti", s. 42.

79 Behiy, *a.g.e.*, s. 77-78.

80 Kara, Elif, "Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, 2008, s. 229.

Görüldüğü gibi kaderci anlayış, davranış ve olayların sonuçlarıyla birlikte önceden takdir edildiği ve bunun değişmeyeceği inancıyla hareket etme, pasif bir hayatın mazereti olmaktadır. Ayrıca bu durum önceden endişelenmeyi ortadan kaldırmakla kör bir cesarete ve olumsuz durumları kolaylıkla kabul-lenmeye aracılık edebilmektedir.⁸¹

İnsanların Tanrı tasavvuru ve kader algıları, engellilik sorunlarının aşılmasında önemli rolü bulunmaktadır. Bedensel özürlülük ve depresyon nedeniyle sıkıntı yaşayan gençler üzerinde yapılan bir araştırmada, genelde yaşadıkları durumu önce acı, elem verici bir olay olarak nitelendirdikleri, yaşadıkları krizle başa çıkmada, Tanrı tasavvurunun önemli bir katkısı olduğu tespit edilmiştir.⁸² Bu açıdan dini bağları insanların olayları değerlendirmelerinde belirleyici olmaktadır. Salt güce dayanan, dilediğini yapan bir Tanrı tasavvuru yerine, yaptıklarını, tabiat kanunlarına uygun, insanın yeteneklerini geliştirmeyi hedefleyen, ahlaki bir çerçevede davranan bir Tanrı tasavvuru vurgulanmalıdır. Çünkü salt güce dayanan ve bu güç doğrultusunda davranan bir Tanrı tasavvurunda insanın sorumluluğundan söz etmek mümkün değildir.⁸³

Aslında insan sorumluluğundan hareket etmek, din psikolojisinin ilkelerine de uygun bir yaklaşım olabilir. Çünkü din psikolojisi, insan-din ilişkisinde Tanrı'nın özellikleri yerine, insan-din (Tanrı) ilişkisinin müşahedeye açık olan ruhi hallerini inceleme konusu yapmaktadır.⁸⁴ Bu nokta göz önüne alınarak acı ve ızdırap verici olayda Tanrı'nın rolünün üzerinde durmaktan ziyade, insanın özelliklerinin sorunu çözümlenmede bir rolünün olup olmadığını ele almak daha sağlıklı bir yaklaşım olabilecektir.⁸⁵ Çünkü insan kendi sorumluluğu altındaki problemleri anlama ve çözme yetisine sahiptir. Kendini aşan durumlardan da sorumlu değildir.

İnsanlar, davranışlarının istenmeyen sonuçlar ortaya çıkardığında veya bir davranış başkaları tarafından yanlış anlaşıldığında, söz konusu davranışların nedenlerini açıklama gereği duyarlar. Böyle durumlarda yapılan açıklamalar, karşıdaki insanı bilgilendirdiği gibi hakkında edinilmiş kanaati de yönlendirebilir. Örneğin, olumsuz bir davranıştan sonra kişi, davranışını kadere ve benzeri

81 Macit, Mustafa, *Boyun Eğme-Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik*, Ötüken Yay., İstanbul, 2014, s. 22.

82 Kula, Naci "Gençlerde ızdırap Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmi Toplantı*, İSAV, İstanbul, 2003.

83 Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, s. 12,13.

84 Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara, 1993, s. 121.

85 Kula, "Gençlerde ızdırap Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler", İstanbul, 2003.

faktörlere yükleyerek insanların gözünde de mazur ve haklı çıkabilir. Böylece davranışı sonucu içine girdiği sıkıntı sebebiyle, toplum gözünde küçük düşmekten kurtulabilir.⁸⁶

Kaderci nedensel açıklamalara, özellikle, hastalık, kaza gibi insanın anlam-ınanç sistemini zedeleyen, beklenmedik olaylarda, insanın kontrolü dışında gelişen durumlarda, öz saygı hislerini zedeleyecek olay ve davranışların sonuçlarını açıklamada sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Olumsuz bir davranış sonucunda takınılan kaderci yaklaşım, insan sorumluluğunu bulanık hâle getirdiği ölçüde davranışın meşru görülmesini sağlayabilmektedir.⁸⁷ Hamileliği sırasında yanlış ilaç kullanması nedeniyle sakat çocuk dünyaya getiren bir annenin, “Bu sakatlığa ben neden oldum.” demek yerine “Allah kaderde böyle yazmış.” demesi, “bireysel sorumluluğu ve suçu azaltan bir rasyonalizasyon” örneğini sergilemektedir. Bu da savunmacı bir mekanizma olarak kaderciliğe sığınmanın bir göstergesidir.

İnsan, düşünce ve davranışları arasında tutarlılık ve denge yönelimlidir. Ancak kimi zaman bu denge ve tutarlılık kaybolabilir. Bu tutarsızlık, bilişsel çelişki olarak nitelendirilmektedir.⁸⁸ İnsan olumsuz davranışları ile yaşadığı bilişsel çelişkileri azaltmak için nedensel açıklamalara yönelerek denge kurmaya çalışır.⁸⁹ Hamileliği sırasında yanlış ilaç kullanması sonucu bebeğinin engelli doğması nedeniyle “Kaderimde bu varmış.” diyen bir annenin yaşadığı durum bir bilişsel çelişkidir. Olayı kadere atfederek getirdiği nedensel açıklama ise olumsuz durumu rasyonelleştirme ve meşrulaştırma çabasıdır. Oysa Kur’an’da insanın davranışlarından kendisinin sorumlu olduğunu ve yaptığı kötülükleri Allah’a izafe etmesinin mümkün olmadığını anlatılmaktadır.⁹⁰

Cebri kader bakış açısıyla şekillenen bir toplumda, Türkiye’de birçok aile, engelli çocuğundan utanabilmekte, onu toplumsal hayatın dışında tutmak için uğraşmaktadır. Bu nedenle engelli insanlar toplumsal hayatın doğal bir parçası haline gelememektedir. Belki de bu konuda kaderci anlayış, engelliliği insan için doğal değil anormal bir durum addetmeye, aktif hayata katan bir sabır yerine pasif hayata çeken bir sabrı öğütlemektedir.

86 Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yay., (10. baskı), İstanbul, 2004, s. 228.

87 Macit, *a.g.e.*, s. 26-27.

88 Festinger, Leon, *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Stanford, 1957, s. 2

89 Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 157.

90 “Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.” Şurâ, 42/30; Benzer manadaki ayetler için bkz. Al-i İmran, 3/165; Nisa, 4/79

Engelliliğin ortaya çıkma nedenleri ile ilgili 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı araştırmada insandan kaynaklanan nedenlerin önemli veriler içerdiği görülmektedir. Bu nedenle insanın özgür irade sahibi bir varlık oluşunu dikkate almadan meseleye yaklaşmak cebri bir tavır olacaktır. Özgür irade sahibi olan insan, iyi davranışlarda bulunabileceği gibi kötü eylemlerde de bulunabilir. İnsanın kendi sorumluluğu altında olan ve değiştirme gücüne sahip olduğu kötülükleri kadere ve dolayısıyla Allah'a izafe etmesi özgürlüğünü ve sorumluluğunu inkâr etmesi anlamına gelecektir. Özellikle yer-yüzündeki toplumsal alandaki ahlaki kötülükten özgür olan insan sorumludur. İnsanlar ahlaki eğitimle bu kötülüğü ortadan kaldırmaları bile olabildiğince azaltabilirler. İnsan zaten bununla denenmektedir; insanın irade sahibi bir varlık olması onun aynı zamanda denenmesini de gerekli kılmaktadır.⁹¹

İnsan hayatı boyunca farklı seçimler yapabilir, bu seçimlerinden dolayı da sorumludur. Bu yönüyle tabiattaki doğal kötülüğün varoluşu da insanın denenmesiyle ilgili olduğu Kur'an'da şöyle belirtilmektedir: “*Muhakkak ki, ölüm tehlikesiyle ve açlıkla, dünya malının, canın ve (alın teri) ürünlerinin kaybı ile sizi sınavacağız. Ama zorluklara karşı sabredenlere (iyi haberler) müjdele.*”⁹² “*Her canlı ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilik ile deneyeceğiz; hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz.*”⁹³ Ayetlerden hareketle, Yüce Allah'ın doğaya koyduğu kanunlara göre hayatın sürdüğü görülmektedir. Bu kanunlar doğrultusunda insanın davranışlarını ortaya koymada aldığı tavır, eylemin sonucunu belirlemektedir. İnsanın bu uğurda girişeceği mücadele ve göstereceği direniş, onun denenme sürecindeki etkinliğini göstermektedir. Ayrıca, insanın bu tür sıkıntılar karşısında iman açısından olumsuz duygu ve düşüncelere kapılması ya da kapılmaması, onlara yenik düşmesi ya da onları başarıyla atlatması bir imtihan olarak görülmektedir.⁹⁴

İnsanın yaratılmadan önce, dünyadaki eylemlerinin, ahirette cennetlik ya da cehennemlik olduğunun bir kitapta yazıldığı ve belirlendiği görüşünden hareketle cebri görüşü savunanlar tarih boyunca hep var olmuştur. Ancak bu görüş, kulların mükellef tutulmasını, emir ve yasaklara muhatap olmasını, kitap ve peygamber gönderilmesini gereksiz kılacağı için eleştiriye açık ve tutarsız bir görüştür. Çünkü cebri görüşe göre bunların açıklaması yapılamaz.⁹⁵ Üstelik insan iradesini yok sayarak, Kur'an'ın insan davranışlarını cebri

91 Güler, *a.g.e.*, s. 62-63.

92 Bakara, 2/155.

93 Enbiya, 21/35.

94 Yaran, Cafer Sadık, *Kötülük ve Teodise*, Vadi Yay., 1997, s. 7-8.

95 Abdulhamid, İrfan, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, Çev. M. Saim Yeprem, Marifet Yay., 3. Baskı İstanbul, 1994, s. 272.

nitelikte ortaya koyduğunu ileri sürmek, sadece Kur'an'ın tümünü reddetmek değil, aynı zamanda bizzat temelini yok etmek demektir. Kur'an kendi ifadesiyle, insanı doğru yola çağıran bir davettir.⁹⁶ İnsanın cüz'i iradesini ve sorumluluğunu inkâr etmesi, kendi özgürlüğünü inkâr etmesi anlamına geldiği gibi, dini temelinden yıkmak anlamına da gelmektedir. Çünkü insan özgürlüğünü yok etmek Allah'ın kanunlarına aykırıdır. İnsan da Allah'ın koyduğu fiziki ve sosyal kanunlara tabidir ve onlara göre aklını kullanarak en iyi şekilde hareket etmekle sorumludur.⁹⁷

Dünya ve insanın var olma şartları olan 'kesinleşmiş kader' yanında insanla Allah arasında karşılıklı özgür ilişkide 'belirlenmemiş kader' vardır. Bunun nasıl gerçekleşeceği, insanın özgür iradesiyle yapacağı tercihin yönüne bağlıdır. Dolayısıyla "Eğer siz dönerseniz biz de döneriz"⁹⁸ ayetinin de işaret ettiği gibi, Allah'ın iradesi insan iradesine bağlıdır.⁹⁹ İnsan özgür iradesiyle seçtiği ve yaptığı eylemler Allah'ın iradesi dâhilinde değildir.

İslam düşüncesini şekillendiren iç ve dış etkenler ile bu düşüncenin temel kaynağını oluşturan Kur'an ve hadiste farklı yaklaşımlarla elde edilen kaderci söylem birlikte değerlendirildiğinde kaderci söylemin kök salması kaçınılmaz olmaktadır. İnsanın sorumluluğundan hareketle onun özgür iradesine vurgu yapan söylem diğer söylem karşısında yeterli etkiyi gösterememiştir denilebilir.¹⁰⁰

Kader inancında olduğu gibi, engellilik durumunda da Allah'ın mutlak bilgi ve iradesinden hareket edildiği görülmektedir. Bu da meselenin anlaşılmasını güçleştirdiği gibi çözümünü de zorlaştırmaktadır. Kötülük problemde genelde sorunun Tanrı ile ilişkisi ön plana çıkartılarak "Tanrı'nın neden bunca acıya izin verdiği" başka bir ifadeyle kötülüğün var olmasının Tanrı'nın varlığıyla çelişeceği şeklinde bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Yüce Allah, dünyayı ve onun düzenini mükemmel bir şekilde yaratmış, insanlığın hizmetine vermiştir.¹⁰¹ Yeryüzü insan varlığı olmadan önce herhangi bir kötülük barındırmamaktadır. Kötülük olarak bilinen her şey insanların eylemlerinin bir sonucudur. Bilimsel gelişmelerle birlikte keşfedilmektedir ki, doğal felaket olarak adlandırılan doğa olayları dünyadaki nizamın yürümesi

96 Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000, s. 63.

97 Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları*, MEB Yay., İst. 1994, s. 20.

98 İsrâ, 17/8.

99 Güler, a.g.e., s. 99.

100 Öztürk, Resul, "İslam Düşüncesinde Kaderci Anlayışın Sosyal ve Kültürel Temelleri", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9:1 2011, s. 155-156.

101 Lokman, 31/20; Câsiye 45/13; İsrâ 17/70.

için gerekli olan evrensel kanunların bir sonucudur. Yine insanların doğayı bilinçsiz ve hırsı uğruna tahrip etmeleri yüzünden birçok felaketin yaşandığı görülmektedir. Bu felaketlerinden dolayı da sakat doğumların gerçekleştiği bilinmektedir. Çernobil felaketi bunun tipik bir örneğidir. İnsan, tabiatı yaratılış gayesine uygun bir şekilde kullanmayı onu tahrip ettiği zaman, bu eyleminin cezasıyla karşı karşıya gelebilmektedir. Kimyasal maddelerin aşırı kullanımı ve nükleer deneme gibi ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, hava, su ve toprağın kirlenmesine neden olan tasarruflar, doğal dengenin bozulmasına ve insan da dâhil birçok canlının ölmesine yol açmaktadır. İyi amaçla yaratıldığı halde, kötü kullanım veya tedbirsizlik nedeniyle ortaya çıkan acı ve ızdırpların Allah'a izafe edilmesi doğru değildir.¹⁰²

Aslında Allah'ın doğa vasıtasıyla insanları cezalandırmasından öte doğa aracılığı ile insanlar kendilerini cezalandırmış olmaktadır. *“Sana bir iyilik dokunursa o Allah'tandır, sana bir kötülük dokunursa nefsendendir.”*¹⁰³ ayetini bu anlamda yorumlamak mümkündür. Bu nedenle insanların başına gelen felaket ve kötülüklerin nedenlerini araştırıp gerekli tedbirleri alması öğütlenmektedir.

Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere göre engelliliğin daha yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. Bunda engelliliğin üzerine gidilmesi yerine, olayı kadere bağlayarak acıyı sineye çekmenin payı büyüktür. Bu da faturayı kader aracılığı ile Allah'a yükleme anlamına gelmektedir.¹⁰⁴ Ancak yapılan araştırmalar göstermektedir ki, insandan kaynaklanan hatalar bertaraf edildiği ve sosyo-ekonomik şartlar iyileştirildiği oranda hastalık ve engellilik gibi olumsuz durumların giderilmesinde, yaşam standardının yükseltilmesinde önemli başarılar elde edilmektedir. Örneğin aşağıdaki tabloda gelir düzeyinin engellilik üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmektedir.

---

102 Arslan, a.g.m., s. 32-33.

103 Nisa, 4/79

104 Güler, a.g.e., s. 116.

*Tablo 4. 59 ülkede çok alanlı işlev düzeylerinden elde edilen 40 ve 50 eşik değerleri için ülkenin gelir düzeyine, cinsiyete, yaşa, ikamet yerine ve refah durumuna göre engellilik yaygınlık oranları*¹⁰⁵

Nüfus alt grubu	40 Eşik Değeri			50 Eşik Değeri		
	Yüksek gelirli ülkeler (standart hata)	Düşük gelirli ülkeler (standart hata)	Bütün ülkeler (standart hata)	Yüksek gelirli ülkeler (standart hata)	Düşük gelirli ülkeler (standart hata)	Bütün ülkeler (standart hata)
Cinsiyet						
Erkek	9.1 (0.32)	13.8 (0.22)	12.0 (0.18)	1.0 (0.09)	1.7 (0.07)	1.4 (0.06)
Kadın	14.4 (0.32)	22.1 (0.24)	19.2 (0.19)	1.8 (0.10)	3.3 (0.10)	2.7 (0.07)
Yaş grubu						
18-49	6.4 (0.27)	10.4 (0.20)	8.9 (0.16)	0.5 (0.06)	0.8 (0.04)	0.7 (0.03)
50-59	15.9 (0.63)	23.4 (0.48)	20.6 (0.38)	1.7 (0.23)	2.7 (0.19)	2.4 (0.14)
≥ 60	29.5 (0.66)	43.4 (0.47)	38.1 (0.38)	4.4 (0.25)	9.1 (0.27)	7.4 (0.19)
İkamet yeri						
Kentsel	11.3 (0.29)	16.5 (0.25)	14.6 (0.19)	1.2 (0.08)	2.2 (0.09)	2.0 (0.07)
Kırsal	12.3 (0.34)	18.6 (0.24)	16.4 (0.19)	1.7 (0.13)	2.6 (0.08)	2.3 (0.07)
Refah dilimi						
D1 (en yoksul)	17.6 (0.58)	22.4 (0.36)	20.7 (0.31)	2.4 (0.22)	3.6 (0.13)	3.2 (0.11)
D2	13.2 (0.46)	19.7 (0.31)	17.4 (0.25)	1.8 (0.19)	2.5 (0.11)	2.3 (0.10)
D3	11.6 (0.44)	18.3 (0.30)	15.9 (0.25)	1.1 (0.14)	2.1 (0.11)	1.8 (0.09)
D4	8.8 (0.36)	16.2 (0.27)	13.6 (0.22)	0.8 (0.08)	2.3 (0.11)	1.7 (0.08)
D5 (en zengin)	6.5 (0.35)	13.3 (0.25)	11.0 (0.20)	0.5 (0.07)	1.6 (0.09)	1.2 (0.07)
Toplam	11.8 (0.24)	18.0 (0.19)	15.6 (0.15)	2.0 (0.13)	2.3 (0.09)	2.2 (0.07)

Bir ülkede engelliliğin izlediği seyir, kronik sağlık durumlarının çevresel faktörlerin ve trafik kazaları, doğal afetler, savaş, diyet ve madde kullanımı gibi diğer faktörlerden etkilenmektedir. Engellilik, savunmasız insanları çok derinden etkilemektedir. Toplumdaki yoksul kesimler, kadınlar ve yaşlılar daha yüksek engellilik riskiyle karşı karşıyadır. Yine geliri düşük, işsiz veya eğitim düzeyi yetersiz insanlarda engellilik riski de artmaktadır. 2011 Dünya Engellilik Raporu'nda yer alan bazı ülkelere ait verilere bakıldığında, etnik azınlık gruplarına mensup ve yoksul hanelerdeki çocukların engellilik riskinin diğer çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.¹⁰⁶

2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre, 2008 öncesindeki bebek ölüm hızı, sağlık alanındaki gelişmelere paralel olarak azaldığı gözlenmiştir. Bebek ölüm hızı, kırsal kesimlerde kentsel yerleşim yerlerine göre daha yüksektir. Annenin beslenme, doğurganlığa ara vermek ya da sonlandırmak için kontraseptif kullanımı, doğum öncesi bakım, çocuk hastalıkları, aşılama ve tedavi konularında daha çok bilgi sahibi olması ile

¹⁰⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Dünya Engellilik Raporu*, 2011, s. 283.

¹⁰⁶ *Dünya Engellilik Raporu*, s. 283.

çocuğun ölüm riski arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Bilinçlenmeyle birlikte ölüm vakalarının azaldığı tespit edilmiştir.¹⁰⁷

Bu bağlamda bebek ölüm riskini artıran unsurlar, sosyoekonomik dinamikler, kültürel örüntüler, kamusal olanaklar, olanaksızlıklar ve eşitsizlikler çerçevesinde örülmektedir. Yapılan çalışmalar pek çok ülkede sosyoekonomik düzey ile bebek ölümleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Annenin ağır ve tehlikeli çalışma koşulları, sigara, alkol, uyuşturucu kullanımı, kötü ve yetersiz beslenmesi, sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeyinin düşüklüğü bunlarda etkili olmaktadır.¹⁰⁸

Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan bir araştırmada, akraba evliliği, doğumların evlerde ve sağlık personeli olmadan yapılması gibi yanlış uygulamalar, düşük eğitim düzeyi ve sosyoekonomik şartları nedeniyle serebral palsili¹⁰⁹ çocuk sayısının gelişmiş ülkeler ve diğer bölgelere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁰

Yine araştırmalar göstermektedir ki, yeterli tedbirler alındığı takdirde bu tür olumsuz sonuçların önüne geçilmesi mümkündür. Yeterli sağlık hizmetlerinin verildiği gelişmiş ülkelerde sağlıklı doğum oranı %99, az gelişmiş ülkelerde ise %53 oranında gerçekleştiği¹¹¹ göz önüne alınırsa, etkili bir doğum öncesi bakım, sağlıklı doğum ve doğum sonrası bakım hizmeti, nitelikli bir aile planlaması hizmeti, eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmesi durumunda, bebek ölümlerinin büyük oranda azaltılması mümkündür. Doğum öncesi bakım, doğum ve doğum sonrası dönem, anne ve bebek izleminden sorumlu olan ebe veya doktorun bu noktada anahtar bir rolü bulunmaktadır.¹¹²

107 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008*, Ankara, 2009 s. 135-136.

108 Ergin, Işıl; Hür Hassoy, “Bebek Ölümlülüğünde Eşitsizlikler: Dünya ve Türkiye’deki Duruma Dair Bir Değerlendirme”, *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, Sayı: 1(3), 2011, s. 100.

109 Serebral palsy; beynin bir grup nörolojik bozukluklarını içeren, hayat boyu süren, beyin ve kaslar arasındaki iletişimi etkileyerek vücudun hareket ve duruşunda kalıcı bir eşgüdüm bozukluğuna yol açan bir durumdur. (<http://gazicocukbeyincerrahisi.gazi.edu.tr/posts/view/title/serebral-palsi-14284>), (20.03.2015).

110 Nacitarhan, Sedat, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi Serebral Palsili Çocukların Sosyoekonomik ve Demografik Özellikleri”, *Dicle Tıp Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 1, 2005.

111 Çocuk Vakfı, *Sayısal Çocuk Uyarı Raporu*, http://www.cocukvakfi.org.tr/resource/pdf/Raporlar/4yenibinyilin_dunya_cocuklari_raporu.pdf (17.03.2015).

112 Aslan, Gökçe; Selmin Şenol, “Türkiye’de Bebek ve Çocukların Durumuna İlişkin Sorunlar ve Ebenin Rolü”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Nisan 2006, Cilt: 1, Sayı: 1.

Araştırma sonuçlarına göre, engellilik gibi hastalık, ölüm vb. durumların ortaya çıkması insana ait bir durumdur. İnsan, Yüce Allah'ın doğaya koyduğu kanunlara göre hareket edip etmemesi bu durumların seyrinde, olumlu ya da olumsuz sonuçlanmasında etkin bir role sahiptir.

Sonuç

Engellilik, insanlık için var olan gerçek bir olgudur. Özelde herhangi bir organın kusurlu ya da eksik olması bir engellilik olarak adlandırılrsa da, genelde herhangi bir işi gerçekleştirememek, sınırlı olmak da normal insanlar için bir engellilik durumu olarak kabul edilmektedir. Böyle tanımlandığında engelsiz insan yoktur. Bu bağlamda engelliliği anlamak ve bundan kaynaklanan sorunların üstesinden gelebilmek için engelliliğin nedenlerini irdelemek gerekir. Engelliliğin kaynağı açısından bakıldığında insandan ve insanı aşan durum olmak üzere iki nedenden ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yüzden engelliliği ayırmak gerekmektedir. İnsan kendi sorumluluk alanına giren durumlardan yükümlü olduğuna göre, engelliliği ilahi güce bağlamadan sorunun çözümünü insan merkezli yaklaşımda aramalıdır.

Kelami literatürde engellilik kötülük problemi içerisinde değerlendirildiği söylenebilir. Eş'ari anlayışa göre eylemlerinde bir hikmet ve amaç aranamayan, akılla eylemleri sorgulanamayan bir Tanrı tasavvuru çerçevesinde insan iradesini yok sayarken, engelliliğin oluşmasında tüm yetki Tanrı'ya verilmiştir. Engelliliği ontolojik bir gerçek olarak kabul eden Mâtürîdî ve Mu'tezilî anlayış, Eş'arîler'den farklı olarak insan unsurunun engelliliğin oluşmasında etkin olabileceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda varlığın doğasında iyi kötü etkenlerin bulunması nedeniyle varlıkların kötü olarak değerlendirilemeyeceğinden hareketle, engelliliği lütf ve hikmet çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır. Mu'tezile'nin ortaya koyduğu 'ivad' ve 'mihne' tezi, insan iradesi üstünde oluşan engelliliğin anlaşılması için bir açılım sağladığı gibi, Mâtürîdî'nin varlığın doğasını nötr olarak değerlendirmesi de engelliliğe olumlu bir bakış açısı getirmektedir.

Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, engelliliği kabullenme ve onunla başa çıkmada meseleyi kadere/ilahi güce yüklemek bir çözüm olarak görülmektedir. Ancak bu yöntem için temel alınan kader anlayışının, insan merkezli ya da ilahi merkezli olması, problemin çözümünde farklı sonuçlar doğuracağı ortadadır. Cebri bir kader anlayışı, insandan kaynaklanan bir engelliliği Tanrı'ya yükleyerek geçici bir çözüm getirirse de aslında köklü çözümü ötelemektedir. Kalıcı çözüm, meseleyi sorgulayarak, engelliliğin nedenlerini ortadan kaldıracak çalışmalar yapmakla mümkündür. Doğru temellere dayanan bir din anlayışı insana huzur ortamı sağlarken, yanlış ve eksik anlayış ise problemlerin çözümünü daha da karmaşık hale getirmekle birlikte insanı

dine düşman yapabilir. İnsan sorumluluğunu ortadan kaldıran bir kader anlayışı, çözüm aracı olarak görülse de aslında din/Tanrı inancını temelden sarsabilir.

Olumsuz bir davranış sonucunda insanın takındığı kaderci tutum, kendi sorumluluğunu perdeleyerek davranışın meşru görülmesini sağlayabilmektedir. Bu da sorumluluk ile olumsuz sonuç arasındaki bilişsel çelişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak sorumluluğun gereğini yapmak yerine, bu çelişkiyi görmezden gelerek insanın kolaycılığa kaçtığı söylenebilir.

Yüce Allah, insanların bireysel ve toplumsal düzenini sağlamak amacıyla peygamberler aracılığıyla ayetler gönderdiği gibi, sünnetullah olarak da adlandırılan evrenin var olma ve varlığını sürdürmesinin zorunlu olduğu kanunları da yaratmıştır. Dolayısıyla bu iki ayeti birlikte değerlendirmek gerekir. Evrensel kanunları göz ardı ederek, sadece ayetleri parçacı yaklaşımla referans almak, meseleleri çözüme başarılı sonuçlar vermeyecektir. Kader problemine ilişkin çözümlerde de kaderin Kur'an'da belirtildiği gibi ölçü, düzen anlamlarının bu gerçeğe işaret ettiği dikkate alınmalıdır. Kaderle ilişkilendirilen engellilik sorununa da bu noktadan hareket edilerek çözüm üretilmesi daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesine yol açacaktır.

Kader sorunun anlaşılması için hareket noktası önemlidir. Allah'ın iradesi, bilgisi ve mutlaklığı, insanın idrakini aşması nedeniyle tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Zaten insan kendini aşan, gücünün yetmeyeceği şeylerden sorumlu değildir. O halde kader gibi engellilik sorununa da insan sorumluluğu ve özgürlüğü açısından yaklaşmak gerekir. Engelliliğin oluşmasında insan ihmali, etkisi ve payı bulunuyorsa bu insan tarafından belirlenmiştir ve bunun sorumluluğu insana aittir. Gerekli tedbirler alındığı sürece de bu engellenebilir bir durumdur.

Toplumların içine nüfuz etmiş olan cebri kader anlayışının psikolojik, sosyal, siyasal ve çevresel etkenleri bulunmaktadır. Bu etkenlerden arındırılmış, insan özgürlüğü ve sorumluluğunu ön plana çıkaran bir kader anlayışına sahip bilinçli bireylerden, engellilik ile ilgili sorunlarda daha duyarlı olması ve çözüm üretmesi beklenebilir. Kötülük probleminde Tanrı merkezli yaklaşım, insan merkezli yaklaşıma dönüştüğü gibi, engellilik konusunda da bir paradigma değişimi yaşanmıştır. Önceden patolojik bir vaka olarak görülen engellilik, sosyal model çerçevesinde yeni bir anlayışla değerlendirilmeye başlanmıştır. Buna göre, engelliliğin oluşmasında ve onların yaşamlarında karşılaştıkları olumsuzlukları gidermede bireysel sorumluluk ön plana çıkarılmaktadır.

Kaynakça

Abdulhamid, İrfan, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, Çev. M. Saim Yeprem, Marifet Yay., 3. Baskı, İstanbul, 1994.

Akbulut, Ahmet, "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri" *AÜİF Dergisi*, Cilt: XXXIII, 1992.

Arıkan, Çiğdem, "Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım", *Ufukun Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2002.

Arslan, Hulusi, "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri", *Marife Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Güz 2002.

Aslan, Gökçe, Selmin Şenol, "Türkiye'de Bebek ve Çocukların Durumuna İlişkin Sorunlar ve Ebenin Rolü", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Nisan 2006, Cilt: 1, Sayı: 1.

Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları*, MEB. Yay., İstanbul, 1994.

Ay, Mahmut, "Eş'arî Kelamında İnsanın Sorumluluğu" *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 12, 2004.

Ayten, Ali, *Tanrı'ya Sığınmak*, İz Yay., İstanbul, 2012.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, *Özürlüler İle İlgili Mevzuat*, Ankara, 2002.

Behiy, Muhammed, *İslam Düşüncesinin İlahî Yönü*, Çev. Sabri Hizmetli, Ankara, 1992.

Câbirî Muhammed Abid, *İslam'da Siyasal Akıl*, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, 1997.

Cengiz, Lütfü, "Emeviler Döneminde Kader Problemi", *Marife Dergisi*, Sayı: 2, 2001.

Çelik, Celalettin, "Teodisenin Sosyolojisi: Toplumsal Süreçlerle İlişkisi İçinde Teodise Konusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Bilimname*, Cilt: XIII, Sayı:2, 2007.

Çocuk Vakfı, *Sayısal Çocuk Uyarı Raporu*, http://www.cocukvakfi.org.tr/re-source/pdf/Raporlar/4yenibinyilin_dunya_cocuklari_raporu.pdf (17.03.2015).

Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, DİE, Ankara, 2009.

Dünya Engellilik Raporu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011.

Düzgün, Şaban Ali, “Kader’i Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı” *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11:2, 2013.

el-Cüveyni, *el-Akidetü’n-Nizamiyye*, nşr. M. Zahid el-Kevseri, Kahire, 1948.

el-Eş’arî, *el-Luma fi’r-Reddi Ala Ehli’z-Zeyğ ve’l-Bida’*, Thk., Muhammed Emin ed-Dannavi, Darul’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

_____, *Risale İla Ehli’s-Sağr*, Thk., Abdullah Şakir Muhammed el-Cüneydi, Mektebetü’l-Ulum ve’l-Hikem, Şam, 1988.

Ergin, Işıl, Hür Hassoy, “Bebek Ölümlülüğünde Eşitsizlikler: Dünya ve Türkiye’deki Duruma Dair Bir Değerlendirme”, *İzmir Dr. Behçet Uz. Çocuk Hastanesi Dergisi*, 2011, Sayı: 1(3).

Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000.

Festinger, Leon, *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Stanford, 1957.

Güler, Esmâ K., *Tıbbî Ortamların ve İlişkilerin Engelli Kişilere Uygunluğunun Etik Yönden Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Adana, 2005.

Güler, İlhami, *Allah’ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1998.

Gürses, İbrahim, “Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008*, Ankara, 2009.

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara, 1993.

İslamoğlu, Mustafa, *Hasan el-Basri’nin Kader Risalesi ve Şerhi*, Düşün Yay., İstanbul, 2012

Işık, Harun, “Engellilik Sorununa Kelami Bir Yaklaşım” *Ekev Akademi Dergisi*, 2013, 17/57.

İbn Hümmam, Kemal, *el-Müsayere*, Kahire, ty.

İbn Teymiyye, *Mecmuatü’r-Resaili’l-Kübra*, Kahire, 1323.

Kâdî Abdülcabbar, *el-Muğni fi Ebvabi'i-Tevhid ve'l Adl*, Kahire, 1962.

_____, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, TYEKB Yay., İstanbul, 2013.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yay., (10. baskı), İstanbul, 2004.

Kara, Elif, “Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, Cilt: 26.

Karaca, Faruk, “Kader Algısı - Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, Ankara, 2006.

Karaca, Kasım, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Kasım 2002.

Kazanç, Fethi Kerim “Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2008.

Keskin, Halife, *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza*, Beyan Yay., İstanbul, 1997.

Kula, M. Naci, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti”, *Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, 2004

Kula, Naci “Gençlerde İzdırap Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II*, Tartışmalı İlimi Toplantı, İSAV Yay., İstanbul 2003.

Macit, Mustafa, *Boyun Eğme-Baş Çıkma Sarkacında Kadercilik*, Ötügen, İstanbul, 2014.

Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., Ankara, 1982.

Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhid*, Thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979

_____, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf el-Hayme, Resalah Publishers Beyrut, 2004.

Nacitarhan, Sedat, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi Serebral Palsili Çocukların Sosyoekonomik ve Demografik Özellikleri”, *Dicle Tıp Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 1, 2005

Özdemir, Metin, “Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım” *C.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 4/1, 2000.

Öztürk, Mustafa, *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, MÜSİAD Cep Kitapları:30 İstanbul, 2011.

Öztürk, Resul, “İslam Düşüncesinde Kadercî Anlayışın Sosyal ve Kültürel Temelleri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9:1, 2011.

Pala, Ali İhsan, “Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması”, *Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu*, Tibyan Yay., İzmir, 2008.

Pargament, Joseph Kennel , “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme,” Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2005.

Pargament, Joseph Kennel vd., “Religion the Problem Solving Process, Threer Styles of Coping” *Journal for the Scientific Study of Religion*, Cilt: 27 (1), 1998.

Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2003.

Razi, Fahreddin, *el-Muhassal*, Thk. Hüseyin Atay, Mısır, 1991.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam’ın Esası “Üss-i İslam”*, TDV Yay., Ankara, 1997.

Şehristani, A. *El-Milel ve’n-Nihal*, Kahire, 1968.

Watt, Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Birleşik Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998.

Yapıcı, Asum, *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Yay., Adana, 2007.

Yaran, Cafer Sadık, *Kötülük ve Teodise*, Vadi Yay., 1997.